

ОКРЕМІ ПРАВОВІ ПОЗИЦІЇ ВЕРХОВНОГО СУДУ ЩОДО ПРОВАДЖЕННЯ В СУДІ КАСАЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЇ

SEPARATE LEGAL POSITIONS OF THE SUPREME COURT REGARDING PROCEEDINGS IN THE COURT OF CASSATION

Волошина В.К., к.ю.н.,
доцент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності
Національний університет «Одеська юридична академія»

Скрипник Д.О., аспірант кафедри кримінального процесу, детективної
та оперативно-розшукової діяльності
Національний університет «Одеська юридична академія»

Наразі в умовах воєнного стану нагальною є потреба в чіткому і законодавчому врегулюванні кримінальних процесуальних відносин, і у відповідному «врегулюванні» з боку судової практики, яке знаходить свій прояв за результатами правозастосування в конкретних правовідносинах. Варто визнати, що не лише правові позиції Верховного Суду щодо застосування кримінально-правових норм необхідно враховувати судам під час ухвалення рішень, але й кримінальних процесуальних норм, які регламентують порядок здійснення досудового розслідування, провадження в судах першої, апеляційної та касаційної інстанцій. Проте вбачається відсутність системного аналізу таких правових позицій, яка ймовірно пов'язана з їх незначною чисельністю. Водночас єдність розуміння в частині правозастосування правових позицій сприятиме більш ефективному та прогнозованому правосуддю не лише в найвищому суді в системі судоустрою України, але й в судах інших інстанцій.

Станом на сьогодні, у вітчизняній науці відсутні як ґрунтовні дослідження правових позицій Верховного Суду в кримінальному провадженні, так і виокремлені їх класифікації (і в теоретичній площині, й у практичній, які б сприяли більш ефективному пошуку необхідних правових позицій). Поодинокі класифікації правових позицій Верховного Суду в кримінальному провадженні не сприяють їх поглибленому дослідженню, виявленню окремих особливостей формування, відступу від попередніх сформованих правових позицій, яке б в подальшому поліпшило відповідний процес пошуку.

Метою даної статті є аналіз окремих правових позицій Верховного Суду щодо застосування кримінальних процесуальних норм, які визначають порядок здійснення провадження у суді касаційної інстанції. Як наслідок, такий аналіз проявлятиметься у виявленні особливостей щодо розміщення правових позицій у рішенні Верховного Суду, дослідженні питань щодо відступу Верховного Суду від раніше сформованих позицій у подібних правовідносинах, відповідності правових позицій Верховного Суду положенням чинного кримінального процесуального законодавства України тощо.

Ключові слова: Верховний Суд, кримінальне провадження, правові позиції, класифікація правових позицій.

Currently, in the conditions of martial law, there is an urgent need for a clear regulation of criminal procedural relations. It should be recognized that not only the legal positions of the Supreme Court regarding the application of criminal law norms must be taken into account by the courts when making decisions, but also the relevant norms regulating the procedure for pre-trial investigation, proceedings in the courts of the first, appeal, and cassation instances. However, there is a lack of systematic analysis of such legal positions, which is probably related to their small number (in general). At the same time, the unity of legal understanding in terms of legal positions will contribute to more effective and predictable justice.

As of today, domestic science has no thorough studies of the legal positions of the Supreme Court in criminal proceedings and their separate classifications (theoretically and practically, which would contribute to a more effective search for the necessary legal positions). Individual classifications of legal positions of the Supreme Court in criminal proceedings do not contribute to their in-depth study, which would further improve the relevant search process.

The purpose of this article is to analyze individual legal positions of the Supreme Court regarding the application of criminal procedural norms, which determine the order of proceedings in the court of cassation. As a result, such an analysis will be manifested in the identification of peculiarities regarding the placement of legal positions in the decision of the Supreme Court, the study of issues related to the departure of the Supreme Court from previously formed positions in similar legal relations, compliance of the legal positions of the Supreme Court with the provisions of the current criminal procedural legislation of Ukraine, etc.

Key words: the Supreme Court, criminal proceedings, legal positions, classification of legal positions.

Кримінальним процесуальним законодавством України передбачається право на перегляд судового рішення судом вищого рівня, що є гарантією, зокрема, права на касаційне оскарження [1]. Глава 32 Розділу V Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) встановлює порядок здійснення провадження судом касаційної інстанції – Верховним Судом (далі – ВС) (з 424 по 443 статті КПК України). В загальному вигляді статті в даній главі можна розмежувати на ті, що регламентують здійснення провадження до касаційного розгляду (право на касаційне оскарження, порядок і строки такого оскарження, відкриття касаційного провадження), та, безпосередньо, – сам розгляд. Така умовна класифікація правових позицій дозволяє не лише систематизувати їх пошук (в разі їх розмежування у такому вигляді в пошукових системах правових позицій ВС), але й виявити, в тому числі, відступлення від окремих правових позицій.

Наразі пропонуємо проаналізувати наявні у вільному доступі правові позиції ВС щодо застосування кримі-

нальних процесуальних норм, які встановлюють вимоги до здійснення касаційного провадження, а саме – ті, що «передують» касаційному розгляду (ст. 434 КПК України), включаючи межі перегляду судом касаційної інстанції.

1. У статті 424 КПК України визначені судові рішення, які можуть бути оскаржені в касаційному порядку. Однак слід пам'ятати про те, що право на доступ до ВС не є абсолютним і підлягає дозволеним обмеженням, зокрема, щодо кола судових рішень, які можуть бути переглянуті в касаційному порядку. Такі обмеження не шкодять самій суті права доступу до суду, переслідують легітимну мету – ефективний розгляд касаційним судом лише справ відповідного рівня значущості, а також обґрунтовані пропорційністю між застосованими засобами та поставленою метою [2].

Так, ВС переглядає судові рішення судів першої і апеляційної інстанцій у межах касаційної скарги [3]. Водночас поставлені у касаційних скаргах питання, що належать до предмета перевірки ВС, згідно з ч. 1 ст. 438 КПК України, й спрямовані на покращення правового становища

особи, яка піддається кримінальному переслідуванню, мають вирішуватися судом касаційної інстанції по суті незалежно від того, чи ставили їх сторони перед судами попередніх інстанцій [4], що узгоджується з частиною 2 статті 433 КПК України, відповідно до якої суд касаційної інстанції вправі вийти за межі касаційних вимог, якщо цим не погіршується становище засудженого, виправданого чи особи, стосовно якої вирішувалося питання про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру [1].

На окрему увагу в ході розгляду питань, що стосуються можливості оскарження рішень у касаційному порядку, заслуговують ухвали слідчих суддів та рішення апеляційних судів за результатами розгляду скарг на такі рішення слідчих суддів, які не є предметом касаційного перегляду. Проте об'єднана палата Касаційного кримінального суду (далі – ККС) ВС висловила своє законодавче закріплення повноважень касаційного суду стосовно рішень слідчих суддів, а саме – забезпечення провадження з перегляду таких рішень в апеляційному порядку відповідно до вимог КПК України. Предметом касаційного перегляду є ухвали апеляційних судів про повернення апеляційної скарги або про відмову у відкритті апеляційного провадження в контексті ст.ст. 393, 424 КПК України [5]. Така позиція ВС лише «демонструє» положення кримінального процесуального законодавства України та є проявом буквального тлумачення.

Водночас ухвали суду першої інстанції після їх перегляду в апеляційному порядку, а також ухвали суду апеляційної інстанції можуть бути оскаржені в касаційному порядку лише в тому випадку, якщо вони перешкоджають подальшому кримінальному провадженню, крім випадків, передбачених цим Кодексом. Та, як правильно визначає ВС, КПК України не містить переліку судових рішень, які перешкоджають подальшому провадженню у справі [6], що може стати причиною зловживання правом на касаційне оскарження.

2. Право на касаційне оскарження (ст. 425 КПК України).

Закріплюючи перелік осіб, які мають право на касаційне оскарження, зазначена стаття не містить суперечностей з іншими положеннями законодавства України. Однак в ході правозастосування виникають ситуації, які потребують формування судом касаційної інстанції правових позицій, що буквально не передбачені кримінальним процесуальним законодавством України, хоч і узгоджені з ним.

Так, відповідно до п. 6 ч. 1 ст. 425 КПК України, прокурор має право подати касаційну скаргу [1]. У тому разі, коли прокурор був включений до групи прокурорів, проте, не брав участі в судових засіданнях, він теж має право на подання касаційної скарги. Такий прокурор (якщо він не є прокурором вищого рівня), має додати до скарги документ, який би підтвердив його повноваження на подання касаційної скарги, адже неподання зазначеного документа унеможливує здійснення належної перевірки його права на відповідне оскарження судових рішень [7]. З викладеного випливає те, що група прокурорів, визначена в конкретному кримінальному провадженні відповідно до положень ст. 37 КПК України, діє як єдиний суб'єкт на стороні обвинувачення – прокурор [8; 9].

Крім того, аналіз конструкції ч. 1 ст. 425 КПК України вказує на те, що ця норма не лише визначає коло суб'єктів касаційного оскарження, але й встановлює для більшості з них межі касаційного оскарження. Однак для прокурора дана норма не встановлює меж касаційного оскарження, саме тому об'єднана палата ККС ВС дійшла висновку про те, що положення п. 6 ч. 1 ст. 425 КПК України слід вважати такими, що передбачають право прокурора на касаційне оскарження судових рішень в частині вирішення цивільного позову, якого він не заявляв [10].

3. Відмова від касаційної скарги, зміна і доповнення касаційної скарги під час касаційного провадження

(ст. 432 КПК України). У даній статті вказується на те, що відмова від касаційної скарги, її зміна та доповнення під час касаційного провадження здійснюються згідно з положеннями статті 403 КПК України, яка регламентує порядок відмови від апеляційної скарги, а також її зміни чи доповнення. Відповідно до ч. 1 ст. 403 КПК України, особа, яка подала апеляційну скаргу, має право відмовитися від неї до закінчення апеляційного розгляду. Захисник підозрюваного, обвинуваченого, представник потерпілого можуть відмовитися від апеляційної скарги тільки за згодою відповідно підозрюваного, обвинуваченого чи потерпілого [1].

У практиці ККС ВС існують різні правові позиції щодо застосування колегіями суддів як Першої, так і Другої судових палат положень ч. 1 ст. 403 та ст. 432 КПК України.

Колегія суддів Другої судової палати у постанові від 10.05.2018 в справі № 462/4125/16-к дійшла висновку про те, що клопотання засудженого про відмову від касаційної скарги захисника не може бути розглянуто в суді касаційної інстанції, оскільки відмова подана не особою, яка подала скаргу [11]. Також в даному випадку звертаємо увагу й на те, що дана позиція була викладена в не в розділі постанови «Мотиви Суду», а в розділі «Вимоги касаційної скарги і узагальнені доводи особи, яка її подала». На наше переконання, це й неприпустимим, з огляду на те, що таке розташування правових позицій лише ускладнює їх пошук та, як наслідок, є також перешкодою для ефективного сприяння єдиному правозастосуванню.

Водночас у рішенні від 03.07.2018 в справі № 448/208/15-к колегія суддів Першої судової палати дійшла протилежного висновку, зокрема, стосовно того, що підозрюваний, обвинувачений чи засуджений має право здійснити процесуальні дії та відмовитися від скарги, поданої в його інтересах, окрім випадків, коли участь захисника є обов'язковою або особа знаходиться у настільки вразливому становищі, що це дає підстави поставити під сумнів добровільність таких дій. Проте, вирішуючи питання про можливість закриття касаційного провадження за скаргою захисника, від якої відмовився засуджений, Суд виходив із необхідності врівноважити інтереси правосуддя, які мають наслідком правило про обов'язкове юридичне представництво та повагу до волевиявлення особи, засудження якої навіть за найбільш тяжкий злочин не позбавляє правосуб'єктності. Окрім цього, Суд послався на положення п. 3 ч. 2 ст. 21 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», якими адвокату заборонено займати у справі позицію в супереч волі клієнта. Також колегія суддів зазначила, що виходячи з права на вільний вибір захисника, неможливо заперечити право будь-кого з учасників процесу відмовитися від здійснення процесуальних дій, спрямованих на відстоювання власних інтересів. Аналогічні правові позиції висловлено ВС у постанові від 25.09.2018 (справа № 263/13569/13-к), від 27.08.2020 (справа № 752/16038/15-к) [12]. Припускаємо, що суттєву роль в ході розгляду даного питання про відмову засудженої від скарги захисника, відіграло те, що на момент касаційного провадження засуджена розірвала договір про надання правової допомоги з захисником, і на момент касаційного провадження адвокат не може здійснювати жодних процесуальних дій від її імені і в її інтересах.

Об'єднана палата ККС ВС у постанові від 22.02.2021 у справі № 481/1754/18, розглядаючи питання правозастосування ч. 1 ст. 403 та ст. 432 КПК України, сформулювала наступну правову позицію: «Право відмови від апеляційної чи касаційної скарги захисника, поданої в інтересах підозрюваного, обвинуваченого чи засудженого, належить виключно тій особі, яка її подала, тобто захиснику. Підозрюваний, обвинувачений, засуджений не мають права відмовитися від апеляційної чи касаційної скарги захисника. У разі незгоди підозрюваного, обвинуваченого чи засудженого із апеляційною чи касаційною скаргою захисника (обґрунтуванням, мотивами, вимогами

скарги тощо), вони мають право заявити про це до або під час судового засідання і суд має право врахувати їх позицію при вирішенні скарги» [13]. Погоджуємось з такою правовою позицією, адже ВС не є «другим законодавцем», хоч і має процесуальну можливість шляхом формування правових позицій, заповнювати певні прогалини, тлумачити норми права тощо.

4. Межі перегляду судом касаційної інстанції (ст. 433 КПК України).

Відповідно до ч. 1 ст. 433 КПК України, суд касаційної інстанції перевіряє правильність застосування судами першої та апеляційної інстанцій норм матеріального та процесуального права, правової оцінки обставин і не має права досліджувати докази, встановлювати та визнавати доведеними обставини, що не були встановлені в оскарженому судовому рішенні, вирішувати питання про достовірність того чи іншого доказу.

Водночас Велика Палата ВС сформувала правову позицію, згідно з якою саме тому особливу увагу Велика Палата має приділяти оцінці достатності сукупності доказів, що залишилися після виключення з обсягу доказової бази доказів, отриманих внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, а також тих доказів, що були отримані завдяки інформації з таких джерел [14]. Так, можемо припустити, що дана правова позиція Великої Палати ВС свідчить про те, що сам ВС розглядає можливість дослідження ним доказів, адже оцінка достатності сукупності доказів може включати в себе й їх дослідження.

Однак, якщо ознайомитись з вказаною постановою у повному об'ємі та не «виривати з контексту» правові

позиції (що досить часто роблять учасники судового провадження), то зазначене припущення є не зовсім правильним. Адже ВС, в тому числі, зазначає наступне: «Лише при дотриманні зазначених вище умов суд при перегляді справи за виключними обставинами, зокрема на підставі встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення державою міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом, можна змінити судові рішення, не застосовуючи додаткових заходів індивідуального характеру виправлення порушень Конвенції у вигляді скасування постановлених судових рішень та не відновлюючи юридичне становище, яке заявник мав до визнання його судом винуватим у вчиненні злочину. Водночас, ураховуючи констатоване ЄСПЛ порушення права ОСОБА_1 на справедливий судовий розгляд у зв'язку із використанням отриманих під тиском зізнавальних показань заявника, що обумовлює необхідність повторного дослідження та оцінки наявних у матеріалах справи доказів, Велика Палата Верховного Суду, діючи в межах повноважень, визначених ч. 5 ст. 33, ст. 467 КПК України, ст. 36 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02 червня 2016 року № 1402-VIII, позбавлена можливості постановити нове судові рішення в цій справі щодо заявника» [14].

Викладене свідчить про те, що «підбір потрібної правової позиції ВС» слід здійснювати шляхом аналізу подібності правовідносин, до яких її мають намір застосувати. Саме тому важливим є формування класифікацій правових позицій ВС, з метою покращення процесу пошуку релевантної судової практики ВС, аби спросити початковий етап такого пошуку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
2. Постанова Об'єднаної палати ККС ВС від 18.05.2020 (справа № 128/2811/17). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89396955>.
3. Постанова колегії суддів Першої судової палати ККС ВС від 05.08.2021 (справа № 523/13774/18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98882028>.
4. Постанова Великої Палати ВС від 12.09.2018 (справа № 523/6472/14-к). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76947335>.
5. Постанова Об'єднаної палати ККС ВС від 23.09.2019 (справа № 757/40473/18-к). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84583303>.
6. Постанова Верховного Суду України від 11.02.2016 (справа № 5-331к15). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/61329927>.
7. Постанова колегії суддів ККС ВС від 23.11.2021 (справа № 522/8675/21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101361102>.
8. Постанова Великої Палати ВС від 27.11.2019 (справа № 629/847/15-к). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86105184>.
9. Постанова колегії суддів Другої судової палати ККС ВС від 18.02.2021 (справа № 223/397/20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95042487>.
10. Постанова Об'єднаної палати ККС ВС від 05.09.2022 (справа № 481/877/19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106191157>.
11. Постанова колегії суддів Другої судової палати ККС ВС від 10.05.2018 (справа № 462/4125/16-к). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74021816>.
12. Ухвала колегії суддів Першої судової палати ККС ВС від 03.07.2018 (справа № 51-3132км18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/75286658>.
13. Постанова Об'єднаної палати ККС ВС від 22.02.2021 (справа № 481/1754/18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95139631>.
14. Постанова Великої Палати ВС від 29.04.2020 (справа № 1-305/2009). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89180571>.